

ΣΚΟΠΕΕΙΝ ΤΑ ΕΩΥΤΟΥ (ΗΡΟΔ. 1,8,4): ΤΑΥΤΟΣΗΜΟ ΠΡΟΣ ΤΟ ΓΝΩΘΙ ΣΑΥΤΟΝ;

Το **γνώθι σαυτὸν** ἀπὸ τὰ δύο γνωμικά του ἀνωτέρω τίτλου εἶναι πασίγνωστο. Για τὴν σημασία του ἔχουν γραφεῖ πάμπολλα. Περιορίζομαι ἐδῶ νὰ ἀναφέρω ὅτι τὸ νοηματικὸ εὖρος του **γινώσκειν** περιλαμβάνει γνώση, κρίση, ἀξιολόγηση καὶ αὐτοπροσδιορισμὸ.

Τὸ **σκοπέειν τινὰ τὰ ἑωυτοῦ** (Ηρὸδ. 1,8, 4) εἶναι ἀγνωστο. Δὲν ἔχει εἰσελθεῖ στο λεξιλόγιό των διαλεγομένων. Θὰ ἦταν πιο ευμνημόνευτο ὡς σκόπει σαυτὸν (ἢ σκόπησον). Ὑπ' αὐτὴ τὴν συνεπτυγμένη του μορφὴ διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὸ **γνώθι σαυτὸν** μόνον ὡς πρὸς τὸ ρῆμα. Ἡ αὐτοπαθὴς ἀντωνυμία μένει ἡ αὐτή. Γι-γινώσκομεν ἢ σκοπούμεν ἡμᾶς αὐτοὺς. Εἴμεθα υποκείμενα καὶ ἀντικείμενα ομοῦ.

Στὴν ἐργασία μας ὅλο τὸ βάρος θὰ πέσει στο **σκοπέειν** καὶ στὴν ὅλη ἱστορία ὅπου λέγεται τὸ γνωμικὸ, τὸ ὁποῖο κατὰ τὸν ἴδιο Ἡρόδοτο, τὸν πατέρα τῆς ἱστορίας, **πάλαι ἐξεύρηται**, δηλαδὴ ἔχει πολὺ βαθεῖα ρίζα. Εἶναι καὶ αὐτό, ὅπως θὰ πει ὁ Σοφοκλῆς δια τῆς Ἀντιγόνης, ἓνα ἀπὸ τὰ **ἄγραπτα κάσφαλῃ νόμιμα** που κανεῖς δὲν ξέρεи **ἐξ ὅτου φάνη** (Σοφ. Ἀντ. 454 κε.).

Σκοπῶ, σκοπὸς καὶ ὅλες οἱ ἐτυμολογικῶς συγγενεῖς λέξεις (σκόπιμος, σκέψις, δημοσκόπηση, πρόσκοπος, σκοπιωρὸς, τηλεσκόπιο, καλειδοσκόπιο, ομφαλοσκοπῶ) εἶναι λέξεις καθημερινῆς χρήσεως καὶ μάλιστα ἔχουν διεισδύσει καὶ σὲ ἄλλες γλώσσες.

Θὰ πρόσθετα ἀκόμη ὡς ἐνδεικτικὸ τῆς σημασίας του **σκοπέειν** ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Ἡρόδοτος, που, ὅπως θὰ δούμε, τὸ θέτει σὲ περίοπτη θέση καὶ πλαίσιο, δὲν γνωρίζει τὸ **γνώθι σαυτὸν**. Φαίνεται ὅτι ἡ στοχοθεσία του καλύπτεται (σὲ μεγάλο βαθμὸ) ἀπὸ τὸ σκοπέειν, ἀπὸ τὸ πρέπει **σκοπέειν τινὰ τὰ ἑωυτοῦ**. Θὰ μπορούσαμε νὰ ομιλήσουμε γιὰ τὰ **ἑωυτοῦ**, δηλ. γιὰ τὰ ὑπὸ θεώρηση θέματα (ἀρχές καὶ ἀξίες) τοῦ Κανδαύλη καὶ περαιτέρω τοῦ Μιλτιάδη, τοῦ Δαρείου καὶ τοῦ Ξέρξη καὶ ἐκάστου ἀνθρώπου.¹

1. Τὸ παράγγελμα **σκόπεε** ἐπανέρχεται στὸν Ἡρόδοτο συχνά. Ἡ βασίλισσα των Μασσαγετῶν **Τόμυρις** συνιστᾷ στὸν Κύρο Β' νὰ βασιλεύει (καὶ νὰ ἀρκεῖται βεβαίως) στους ἰδικούς του (1, 206,1). Ὁ Σκύλης των Σκυθῶν ἐξ ἄλλου ἀνετράπη, διότι περιεφρόνησε τὰ Σκυθικά

Ας δούμε πρώτα το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο λέγεται από τον Ηρόδοτο ότι κάτι μικρό που συνέβη στην Ασία αλλά ήταν υπέρβαση του *σκοπέειν τὰ έωυτοῦ* έχει μεγάλες συνέπειες στο βασίλειο της Λυδίας και ουσιάδη αντίκτυπο για την οικονομία των Δελφών.

Σε περίοπτη θέση των Δελφών, κοντά στο ναό του Απόλλωνος, ευρίσκεται ο θησαυρός των Κορινθίων (ή του Κυψέλου, του τυράννου των Κορινθίων, που τον είχε αφιερώσει). Ο Ηρόδοτος που τον είδε μεταξύ μιας εικοσάδος άλλων σε ένα πραγματικό μουσειακό συγκρότημα (ως το Smithsonian) λέγει και εδώ μιαν αλήθεια, δηλ. κάτι «πικρόν». Λέγει ότι οι Κορίνθιοι επέβαλαν το δικό τους όνομα (*damnatio memoriae* του Κυψέλου). Σημειώτέον ότι στην Ολυμπία έμεινε το όνομα του τυράννου (στα *Κυψελιδών αναθήματα*). Βλέπομε και απ' αυτό ήδη πόσο σπουδαίο είναι το θέμα του «εαυτού», της κυριότητας ή της ιδιοκτησίας.

Εντός αυτού του Δελφικού θησαυρού είδε ο Ηρόδοτος ένα άλλο θησαυρό από πολύτιμο μέταλλο. Ήταν το περιεχόμενο αυτό κάτι προερχόμενο εκ των *άφνειων* Κορινθίων; Όχι. Ο θησαυρός αυτός, ο εντός, ελέγετο *Γυγάδας*, που είναι ένα συνοπτικό όνομα για όλα τα αφιερώματα κυρίως του βασιλέως Γύγη των Λυδών. Τα αφιερώματα αυτά από άργυρο και χρυσό αποτελούσαν τουλάχιστον μέχρι των μέσων του 5^{ου} π.Χ. τον βασικώτερο πλούτο του ιερού. Μόνον 6 κρατήρες χρυσού (δεν ξέρομε αν διακοσμημένοι ως του Δερβενίου ή όχι) εξύγιζαν 30 τάλαντα (πάνω από 700 κιλά).

Ο *Γυγάδας* πήρε το όνομά του από τον Γύγη, ένα βασιλέα των Λυδών με πλούσια ιστορία (κρινόμενη με ποικίλους τρόπους από κορυφαίους ιστορικούς και στοχαστές ήδη από την αρχαιότητα, τον Ηρόδοτο, τον Πλάτωνα και τον Ξάνθο τον Λυδό, όπως μας τον παραδίδει ο Νικόλαος ο Δαμασκηνός)². Ευκαίιο θα ήταν να επιχειρηθεί σε ευρύτερο έργο ανάλυση και συνεξέταση των διαφόρων σχετικών απόψεων. Εδώ αρκούμεθα μόνον στην ηροδότεια εκδοχή που είναι η θελκτικώτερη, ίσως και δραματικώτερη (1 8,1-13,2).

Ένα μικρό επεισόδιο, ασήμαντο εκ πρώτης όψεως, αλλά ασυνήθιστο, έγινε αιτία μεγάλης πολιτικής αλλαγής στο βασίλειο των Λυδών στην Ασία. Άλλαξε δυναστεία. Αντικαταστάθηκε η πολυαιώνη δυναστεία των Ηρακλειδών (5 αιώνων, ακριβέστερα 505 ετών) με άλλη των Μερμαδών που κράτησε 170 έτη και έληξε με την βασιλεία του περιωνύμου Κροίσου (716-546 π.Χ.).

έθιμα και απεδέχθη τα Ελληνικά (4, 79-80). Οι έφοροι της Σπάρτης παρατηρούν στον βασιλέα Αναξανδρίδη ότι δεν φροντίζει τα ιδικά του, ότι ολιγαρεί (5,39). Στην συμφιλίωση Αθηναίων και Μυτιληναίων με την μεσολάβηση του Κορινθίου Περιάνδρου (5,95) βλέπομε ήδη την γνωστή διακρατική αρχή status quo. Ο Ξέρξης εξ άλλου συνιστά στον Πύθιο, τον υποτελή του, να μένει πάντοτε ο ίδιος (7, 29). Άρα και η τροποποίηση του χαρακτήρος αποτελεί απόκλιση. Ο Φιλοκτήτης στον Σοφοκλή (902) ομολογεί ότι, όταν κανείς ξεφύγει από το ήθος του, όλα είναι *δυσχέρεια*.

2. F. Jacoby FGr Hist 90 F47 (49).

Το επεισόδιο που έφερε την αλλαγή ήταν μικρό αλλά από εκείνα που ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι έχουν δυναμισμό. Είναι απ' αυτά τα **μικρά** που αποκτούν μέγεθος και εκρηκτικότητα αν κάποιος τα εκμεταλλευθεί. Οι ηγέτες μάλιστα, μας διδάσκει η ιστορία, από κάτι τέτοια **καίρια** θέματα αναδεικνύονται. Τους προσδίδει μέγεθος η μεγαλοφροσύνη τους. Είναι κρίσιμα περιστατικά που οδηγούν **καιρίως** σε θρίαμβο ή όλεθρο.

Ο βασιλεύς Κανδαύλης καμαρώνει για το κάλλος της βασιλίσσης. Ο Γύγης είναι **αίχμοφόρος** του Κανδαύλη και ιδιαιτέρως **ἀρεσκόμενος** σ' αυτόν. Του πάει σε όλα. Προσαρμόζεται στις τάσεις του. Τον συμπληρώνει. Στον Γύγη διηγείται ο Κανδαύλης τα του κάλλους της βασιλίσσης. Αυτό είναι το άκουσμα. Ένα βήμα περαιτέρω το όραμα. Άλλο τα ότα και άλλο τα όμματα. Περί αφής δεν έγινε λόγος.

Ο Κανδαύλης προτείνει στον Γύγη να δει την βασίλισσα ολόγυμνη. Η αντίδραση του Γύγη γίνεται με βοή. Αυτό είναι ανεπίτρεπτο. Και προσθέτει ότι κάτι που έχει ευρεθεί (είναι εύρημα) από παλιά είναι αυτό: **σκοπέειν τινά τὰ έωυτοῦ**. Να κάνει κανείς ό,τι τον αφορά: να μη αναμειγνύεται σε ξένες υποθέσεις, να μην φυτρώνει εκεί που δεν τον σπέρνουν.

Το **σκοπέειν τινά τὰ έωυτοῦ** που προέβαλε ο Γύγης είναι βαθυσήμαντο. Είναι σοφία αιώνων. Και ισχύει φυσικά και για τον Κανδαύλη και για τον Γύγη. Ο Κανδαύλης όμως δεν έδωσε σ' αυτό μεγάλη σημασία και επέμεινε στην πρότασή του. Το παράξενο είναι ότι και νεώτεροι μελετητές του Ηροδότου το αφήνουν ασχολίαστο. Και όμως η τήρηση αυτού του **σκοπέειν** εγγυάται γαλήνη ενώ η παράβασή του οδηγεί σε τραγωδία.

Ο Γύγης συντάσσεται με τον Κανδαύλη και σκηνοθετείται η θέαση. Ο Γύγης βλέπει την γυμνουμένη βασίλισσα και, ενώ εκείνη προχωρεί στην κλίνη, πηγαίνει να εξέλθει. Εκεί σε μια στιγμή τον άρπαξε το μάτι της. Η βασίλισσα είδε τα νώτα του. Εθεώρησε ότι έχασε την **αιδώ** της. *Amissa pudicitia*, θα εσκέπτετο μία ευγενής Ρωμαία, η Λουκρητία, που ευρέθη σε ανάλογη (μάλλον χειρότερη) περίπτωση³. Κάποιος Πλατωνιστής θα έλεγε χαριεντιζόμενος ότι ο Γύγης είχε ξεχάσει το δακτυλίδι του⁴. Ο εωρακώς Γύγης δεν κατάλαβε ότι εθεάθη ο ίδιος. Ο Κανδαύλης το κατάλαβε; Μάλλον όχι.

Η **σκοπή** των **έωυτῆς** (του κόσμου, της τιμής της βασιλίσσης) έγινε κατά τρόπο επιζήμιο γι' αυτήν. Εδώ είναι η μεγάλη στιγμή που δοκιμάζεται η φρό-

3. Για την δραματοποίηση του επεισοδίου Κανδαύλη – Γύγη μαρτυρεί απόσπασμα παπύρου Bl. P. Maas (E. Lobel), *A Greek Historical Drama*, *Gnomon* 22 (1950), σ. 142-3 και C. Dewald και J. Marincola, *The Cambridge Companion to Herodotus*, Cambridge 2006, σ. 50 κ.ε.

4. Γνωστή η πλατωνική εκδοχή για τον Γύγη και το δακτυλίδι του που του επέτρεπε να διαπράττει ό,τι επιθυμούσε χωρίς να γίνεται αντιληπτός (Πλ. Πολ. 359^c – 360^b).

νησή της. Να ξεφωνήσει; Να διαμαρτυρηθεί; Ή να σιωπήσει, να προσποιηθεί ότι δεν κατάλαβε τίποτε; Το **σκοπέειν** αφορά και στο τί πρέπει να πράξει. Αποδεικνύεται μεγαλόφρων και επινοητική. Σιωπά την νύκτα. Το πρωί καλεί και οργανώνει τους πιστούς σ' αυτήν από την φρουρά. Η στρατηγική της είναι άρτια. Προσκαλεί τον ανυποψίαστο Γύγη, του γνωστοποιεί ότι είναι εν γνώσει του τί συνέβη και τον θέτει ενώπιον του αδυσωπήτου διλήμματος. Η εκτελείς τον βασιλέα και γίνεσαι βασίλεις με εμένα βασίλισσα ή εκτελείσαι. Δεν υπάρχει άλλη εκδοχή. Ούτε υπεκφυγή. Εκτελείς ή εκτελείσαι.

Ο Γύγης **αίρέεται** το πρώτο σκέλος. Και οργανώνεται η δολοφονία. Σκηνοθετεί η βασίλισσα. Έχει τον πρώτο λόγο. Ο Γύγης έπεται. Η δολοφονία θα γίνει στον ίδιο χώρο όπου και η θέαση. Το **έγχειρίδιον** δίδεται στον Γύγη. Και ο Κανδαύλης φονεύεται κοιμώμενος.

Αυτά συνέβησαν σε ενδοανακτορικό πλαίσιο. Ποια θα είναι όμως η αντίδραση των πέριξ; Απειλείται μεγάλος διχασμός και αναστάτωση. Και τότε συμφωνούν και οι πιστοί στην μνήμη του Κανδαύλη και οι **στασιῶται** του Γύγη να απευθυνθούν στο μαντείο των Δελφών. Έτσι το μαντείο του Απόλλωνος καλείται να κρίνει μία μεγάλη ασιατική υπόθεση ως διαιτητικό δικαστήριο.

Το μαντείο, που ξέρει ότι το **γενόμενον οὐκ ἀπογίγνεται** και είχε γενικώς κατευναστικό λόγο, αποφαινεται υπέρ του Γύγη που έτσι **ἐκρατύνη**, δηλ. απέκτησε δύναμη. Είναι εύλογη κατόπιν αυτού η ευγνωμοσύνη του Γύγη (και βεβαίως της αθορύβως ενεργούσης και ανωνύμου πάντοτε βασιλίσσης) προς το μαντείο και η γενναιοδωρία του. **Τὰ πλούτη τοῦ Γύγου** επλούτισαν την βραχύωδη, άγονη πέτρα των Δελφών.

Γιατί έγινε η πολιτειακή αλλαγή στην Λυδία που οδήγησε στον πλουτισμό των Δελφών; Η αλλαγή αποδίδεται σε κάποια παράβαση. Ο Κανδαύλης και ο Γύγης υπερέβησαν τα **ἐωυτῶν** και έθιξαν τα της βασιλίσσης. Και χρειάζεται πολλή φρόνηση και σοφία να καταλάβει καθένας ποια είναι τα εαυτού, ποια είναι όσα του ανήκουν και ποια είναι των άλλων ιδίως όταν όλα αλληλοπλέκονται.

Ο **σκοπῶν** (και σκοπούμενος) είναι ό,τι ο ορίζων που έχει διττή σημασία, ενεργητική και παθητική. Είναι εκείνος που ορίζει, ήτοι θέτει όρια, και το οριζόμενο (ο ορίζων με τα 4 σημεία του). Ο σκοπός-ορίζων δεν νοείται άνευ του οριζομένου, του τέρματος (terminus). Το τέρμα αυτό (term) είναι τόσο απαραίτητο για την ύπαρξη ημών και των άλλων ώστε απ' αυτό κάποτε αρχίζομε. Δηλαδή; De termino (εξ αυτού το determinismus)⁵.

Σκοπέειν τὰ ἐωυτοῦ είναι ένα γνωμικό δελφικής βραχύτητος. Συμπίπτει εν πολλοίς νοηματικά προς το **γνώθι σαυτὸν**. Η εγγύτητα φαίνεται μεγαλύτερη με

5. Το Ελληνικό αντίστοιχο του determino είναι, πιστεύω, το **ἀποσκοπῶ** που σημαίνει έχω το μάτι μου σταθερά σε ένα σκοπό και βλέπω τί βοηθεί και συγκλίνει στην πραγμάτωσή του.

την μορφή **σκόπει σαυτόν** που στην διλεξία του πλησιάζει περισσότερο μορφικά προς τα Δελφικά αποφθέγματα, των οποίων η λακωνικότητα υποκρύπτει **πολύ-νοιαν**. Καταλαβαίνει κανείς ύστερ' απ' αυτά με πόση έκπληξη παρετήρησα ότι δεν έχει τύχει προσοχής από τους μελετητές του Ηροδότου. Ούτε οι σχολιαστές W.W. How και J. Wells (*A Commentary on Herodotus*, Oxford 1912, σε πολλές ανατυπώσεις) ούτε προσφάτως η Minke Hazewindus του αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία. Οι How, Wells, ad 1. , απλώς δέχονται the gnostic character της φράσεως. Η M. Hazewindus (σελ. 52) απλώς δίδει την μετάφραση: One should mind one's own business⁶.

Αφήνω το **πάλαι**, την αναζήτηση του πρώτου διδάξαντος και άλλων που προτρέπουν να οριοθετεί καθένας και να περιμανδρώνει όσα του ανήκουν, να τα αντιπαράβλλει προς τα των άλλων και να αναζητεί κάποια εναρμόνιση μεταξύ των εκάστοτε εμπλεκομένων. Θα πηγαίναμε πολύ μακριά να πούμε τί αποτελεί την **τιμήν** εκάστου Ομηρικού ήρωος (ως του Αχιλλέως) και πώς η αυξομείωσή της προκαλεί αναταράξεις. Θεοί, ήρωες και άνθρωποι, ως άτομα ή σύνολα έχουν ιδικές τους σφαίρες και κόσμους αξιών και μάχονται υπέρ αυτών. Αποτελεί αφροσύνη να είναι κανείς **σινάμωρος των έαυτου**, δηλ. να έχει αυτοκαταστροφική ροπή⁷.

Εδώ θα αναζητήσουμε από την μεθηροδότηια λογοτεχνική παράδοση πού το **σκοπέειν τὰ έωυτου** με το ρηματικό (απαρεμφατικό) του μέρος και το αντικείμενο του ευρίσκει τον πληρέστερο σχολιασμό και ανάλυση ή πλατύτερη ανάπτυξη.

Το **σκοπέειν** έχει πλήθος συνωνύμων (σπεύδειν, οράν, επιμελείσθαι, φροντίζειν, στοχάζεσθαι, επινοείν, μέλλειν κ.α.). Το δε **έωυτου** με όλες τις αυτοπαθείς αντωνυμίες μπορούν να συνοψισθούν στην λέξη **οίκεϊα**.

Και ιδού που βρίσκομε το ηροδότειο απόφθεγμα να αναλύεται και να αξιολογείται κατά τον πληρέστερο τρόπο. Στον Πλάτωνα και μάλιστα κυρίως στο κορυφαίο του έργο, την **Πολιτεία**. Εκεί οι συνομιλητές του Σωκράτους έχουν αποδυθεί σε ένα επίμονο κυνηγητό. Δεν θηρεύουν κάτι το σήμαντο αλλά εκείνο που θα τους δώσει την μεγαλύτερη απόλαυση. Και αυτό είναι η δικαιοσύνη. Όσο περισσότερη διαθέτομε, τόσο πιο ευτυχισμένοι είμεθα. Πού να την βρούμε

6. Η Minke Hazewindus, *Studies in the Role of Women in Herodotus' Histories*, Amsterdam Studies in Class Phil. 12, 2004, σ. 43 κ.ε., αναλύει την ιστορία της συζύγου του Κανδαύλη που παραβάλλεται με παρόμοιες από την Βίβλο (Εσθήρ 1, 10 – 13) και την Ρώμη ως της Λουκρητίας (Τ. Λίβιος 1, 57 – 58 και Οβίδ. *Fasti* II 721 – 852).

7. Ο απεσταλμένος από τον Περίανδρο της Κορίνθου στον Θρασύβουλο της Μιλήτου κρίνει ότι ο Θρασύβουλος με το να κόπτει τα υπερέχοντα στάχνα στους αγρούς του είναι καταστροφές των ιδικών του πραγμάτων. Δεν είχε αντιληφθεί ότι εννοούσε τους πολύ επιφανείς άνδρες (Ηρόδ. 5, 92 ζ-η). Ότι το **έωυτου** σημαίνει εκείνα που είναι ιδικά μας και μας ωφελούν βεβαιώνεται πάλιν από τον Ηρόδοτο (1, 75,2): **έλπίσας** (sc. ο Κροΐσος) **πρός έωυτου τόν χρησμόν είναι**.

όμως. Αλλά δεν είναι πολύ μακριά. Την έχουμε μέσα μας. Και πιο πολύ ευρίσκειται σε κάθε πολιτειακή κατασκευή. Λίγη δικαιοσύνη ευρίσκεται στο άτομο, περισσότερο στην *Πολιτεία*.

Στην διαλογική πορεία για την εύρεση της δικαιοσύνης επροτάθησαν διάφοροι ορισμοί και απερρίφθησαν (π.χ. *τὰ ὀφειλόμενα ἀποδιδόναι, τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον*). Οι συνομιλητές της πολιτείας καταλήγουν στο τέλος ότι η δικαιοσύνη είναι *ἕκαστον τὰ οἰκεῖα πράττειν*. *Οἰκεῖα πράττειν, οἰκειοπραγεῖν* (καὶ μὴ πολυπραγμανεῖν) αυτό είναι δικαιοσύνη και αυτό επιδοκιμάζεται⁸. Τα *οἰκεῖα* όμως (αυτά τα *ἑμαυτοῦ*) ευρίσκονται εν αντιπαραβολή προς τα των άλλων και το να μάθουν όλοι και να εκτελούν ό,τι σε καθένα αναλογεί, φέρει σε αρμονία το κοινωνικό σύνολο. Κατ' ανάλογο τρόπο αν δρουν τα μέρη της ψυχής, λογιστικό, θυμοειδές και επιθυμητικό, έχουμε δικαιοσύνη σε κάθε άτομο. Με την οἰκειοπραγία αποφεύγονται οι αναστατώσεις, επαναστάσεις και πολιτειακές μεταβολές. Όσο αναλύουμε την έννοια τα *οἰκεῖα πράττειν* τόσο περισσότερο βλέπουμε την νοηματική του εγγύτητα προς το ηροδότειο γνωμικό που ξεχωρίσαμε. Έτσι *σκοπέειν τὰ ἑωυτοῦ* σχεδόν ταυτίζεται με τα *οἰκεῖα πράττειν*. Λέγω σχεδόν διότι ναι μεν δεν συμπίπτουν *σκοπέειν* και *πράττειν*, το όλο όμως νοηματικό πλαίσιο και στις δύο περιπτώσεις περιλαμβάνει όλων των μορφών γνώση και δράση. Φθάνουμε στο περίφημο ζεύγος *λόγος-ἔργον* που στην τελειότερη και πληρέστερή του μορφή και προσέγγιση είναι ταύτιση, ένα *ἄμα* (*ἄμ' ἔπος ἄμ' ἔργον*). Στην περίπτωση αυτή, στο *ἄμα*, είτε *ἔπος* χρησιμοποιήσεις είτε *ἔργον* είναι ένα και το αυτό.

Με το *ἑωυτοῦ* του Ηροδότου καταγόμεθα εύκολα προς *Τὰ εἰς ἑαυτὸν* του Μάρκου Αυρηλίου. Το έργο αυτό του Ρωμαίου αυτοκράτορος (161-180 μ.Χ.) είναι το *ἑωυτοῦ* σε ιωνική, ηροδότεια διάλεκτο. Τὰ ανήκοντα στον αυτοκράτορα, κατά την ιδική του δήλωση, όλο το κτηματολόγιό του, είναι κυρίως ηθικές αρετές, αφορισμοί και ιδιότητες με τις οποίες περιανθίζεται και τις οποίες έλαβε από συγγενικά του πρόσωπα, από διδασκάλους και άλλους παράγοντες. Ο Μ. Αυρήλιος έχει αναφέρει άπειρο αριθμό λαμπρών ιδιοτήτων και ροπών στα 12 βιβλία του έργου του, το *ὀλιγοδεές, το ἀόργητον, το ἀκενόςπουδον* και πλήθος άλλων. Σ' αυτή την πληθώρα που συσσωρεύει ο Μ. Αυρήλιος τί θα μπορούσε να προσράψει στην ψυχή του ο κοινός αναγνώστης του; Τί τελικά είναι αποκλειστικά ιδικό μας; Μήπως μόνον κάποιον *ἔν*; «Ένα μυστικό κρυμμένο στην καρδιάς τα βάθη»;

Από όλες τις αρετές που αραδιάζει ο αυτοκράτορας ξεχωρίζω το *ἀπολύ-*

8. Πλ. Πολ. 433^d – 444. Πβ. Πλ. Απολ. 31^c, 33^a και Γοργ. 526^c. Ως παρατηρεί ο Pierre Hadot, *Inner Citadel* (μετάφρ. από το Γαλλικό του Μ. Chase), London 1998, n. 57, ο αυτοκράτωρ Μ. Αυρήλιος εξετάζει ανάλογα προς τον Πλάτωνα θέματα. Ο Πλάτων θεωρείται pre-stoic.

πραγμον⁹, γιατί σχετίζεται άμεσα με το μη πολυπραγμονεῖν του Πλάτωνος και αυτό το σκοπέειν τὰ έωυτοῦ του Ηροδότου που εξετάζομε¹⁰: Η δικαιοσύνη ορίζεται θετικώς και αρνητικώς στον Πλάτωνα (της Ακαδημίας) και στον Μ. Αυρήλιο (της Στοάς). Το άπολύπραγμον είναι δικαιοσύνη και το άλλοτριοπραγμονεῖν είναι αδικία και με έμφαση συνιστάται η αποφυγή του από τον Πλάτωνα, που το θεωρεί πηγή κακοδαιμονίας.

Τα δύο γνωμικά που παραβάλλομε (σκοπέειν τὰ έωυτοῦ και γνῶθι σαυτόν) έχουν κοινό νοηματικό πεδίο σε μεγάλο βαθμό. Συμπίπτουν πρώτα από όλα απολύτως ως προς την αυτοπαθή αντωνυμία. Γι αυτήν μας διαφωτίζει πληρέστερα ο Μ. Αυρήλιος. Ως προς το ρηματικό μέρος: Μια ματιά στο LSJ μας δείχνει τα λήμματα σκοπεῖν και γινῶσκειν σε αναλογία 2 προς 1 υπέρ του πρώτου.

Ποιο από τα δύο είναι παλαιότερο; Το σκοπέειν τὰ έωυτοῦ είναι κατά τον Ηρόδοτο πάλαι εξευρημένον. Αυτή η έκφραση μας πηγαίνει σε μεγάλα βάθη του χρόνου, ενώ το γνῶθι σαυτόν διατυπώθηκε τον 6 αι. π.Χ. από τον Θαλή κατά τον Διογένη τον Λαέρτιο (1,35). Το πάλαι μας θυμίζει το σοφόκλειο (αυτό της Αντιγόνης, της ηρωίδας που ακολουθεί παλαιότατα νόμιμα). Η Αντιγόνη ενήργησε και έπραξε σκοποῦσα τὰ έωυτῆς. Αυτό θεώρησε ως χρέος της. Η Ισμήνη;

Το σκοπεῖν περιλαμβάνει την εξέταση, την φροντίδα, την ενδοσκόπηση (και δημοσκόπηση) και την αξιολόγηση. Σκοπός είναι ο επιτηρών, ο επισκοπών αλλά και ο επισκοπούμενος και επιτηρούμενος. Είναι υποκείμενο και αντικείμενο. Ο σκοπός στο στρατόπεδο φρουρεί. Ο σκοπός της ζωής μας είναι το έσχατο τέλος εις το οποίο κατατείνουν όλες οι προσπάθειες μας. Αυτό το τέλος είναι αριστοτελική έννοια βασική (ως και η έντελέχεια) και απορροφά κάθε μας ενέργεια. Γι' αυτό ακριβώς ο καθορισμός αυτός του τέλους (που φέρει τελειότητα) πρέπει να γίνει με επιμέλεια και από καλή σκοπιά. Η σκόπευση είναι σκέψη, διαλογισμός, αναζήτηση. Η φροντίδα της σκοπιάς και κάθε σκοπίμου εκφράζονται με την λέξη σκοπιωρός (αυτός που φροντίζει τον σκοπό και όλα τα συμπαρομαρτούντα, όλη την σκόπευση). Η επισήμανση ενός στόχου στην ζωή μας είναι πρωταρχικό μας μέλημα και καθένas μας πρὸς δν βλέποντα δεῖ ζῆν (Πλατ. Γοργ. 507^d).

Το βλέπειν έχει την σημασία του σκοπεῖν. Θα έλεγα ότι και το ὁρῶ (ομόρριζον, ως πιστεύω, του δρος και ὁρῖζειν) ανήκει στο αυτό νοηματικό πλαίσιο. Ορῶ και ορίζω σημαίνει περιορίζω. Δεν βλέπω τα πάντα. Κάνω επιλογήν. Περιορίζομαι σε ένα κύκλο. Για τον καθένα μας κάτι το ξεχωριστό αποτελεί το έφετόν της ψυχής και αυτό κυρίως μας χαρακτηρίζει ως ιδιάζον στοιχείο, ως στίγμα εκά-

9. Μ. Αυρηλίου Τὰ εις έαυτὸν 1,5.

10. Και η Μάρθα του Ευαγγελίου (ΚΔ. Λουκ. 10,41) πολυπραγμονεί: μεριμνᾷ καὶ τυρβάζεται περί πολλά, ενώ ένα είναι το αναγκαίο και απαραίτητο (ένός έστι χρεία). Η Μαρία από το άλλο μέρος διάλεξε τὴν αγαθήν μερίδα. Έκανε καλή επιλογή, Πβ. Απ. Παύλου Θεσσ. Α 4,11 πράσσειν τὰ ίδια.

στου. Και είναι πολύ σημαντικό ότι ο Ηρόδοτος μάλλον δεν μένει στην πολλότητα αλλά ανάγεται στο βασικό στοιχείο κάθε φιλοσοφήματος, στην έννοια του **ένός**. Ο Γύγης τονίζει ότι τα **καλά** **πάλα** **εξεύρηται**. Τονίζει ακόμη την αναγκαιότητα να τα μαθαίνει κανείς και φυσικά να τα εφαρμόζει. Τα ωραία πράγματα έχουν ευρεθεί, υπάρχουν και είναι μαθητέα.

Τα **καλά** είναι ποικίλα. Στο *Lexicon Herodoteum* (J. Enoch Powell, Cambridge 1937 λ. καλόν) διακρίνουμε πρόσωπα και πράγματα να έχουν κάλλος (άνδρες και γυναίκες, μία πεδιάδα, νήσος, εσθής, προπύλαια κ.ά.) αλλά και **καλά** γενικώτερα και αφηρημένα (π.χ. 4, 162 **κάλλιον** τὸ δοῦναι, τα **κάλλιστα** (3, 106), **κάλλιστον** συγγίγνεσθαι (1, 172). Για να φανεί πόσο μεγάλη και επιτακτική είναι η προβληματική του **σκοπέειν** θα περιορισθώ σε ένα μόνο υποκεφάλαιο του Ηροδότου, το 5, 6, 2. Σε δύο μόνον στίχους του χωρίου αυτού εύρισκομε να αναφέρονται μεταξύ των **ἐπιφανεστάτων νόμων** των Θρακών ως **κάλλιστα** τρία πράγματα: να μένεις **ἄργος** (δηλ. να μη κάνεις τίποτε, προπαντός να μην είσαι γεωργός, αυτό περιποιεί όνειδος) και το να ασχολείσαι με τον πόλεμο και την ληστεία και από αυτές τις δύο τελευταίες δραστηριότητες να εξοικονομείς ό,τι σου χρειάζεται. Αργία από το ένα μέρος επίμονη, επικίνδυνη δραστηριότητα από το άλλο. Τί προκρίτεον; Απάντηση: **σκοπητέον**. Και η αναγκαιότητα του **σκοπέειν** δεν είναι μόνο για τους Θράκες αλλά **ἀνθρώποισι** (για όλους).

Είναι τόσο σπουδαία η έννοια του **ένός**, ώστε χρειάζεται να εξετάσουμε αν αυτό σε σειρά καλών (πολλών ή ολίγων) είναι απλώς μονάδα ή κάτι γενικώτερο και καθολικώτερο που συναίρει όλα τα **καλά**.

Ἐν σημαίνει ένα και μόνον (οἶον) εν αναφορά προς άλλα υπάρχοντα ή ανύπαρκτα, Σοφ. ΟΤ 247 **εἷς ὢν**, Σοφ. Φιλ. 1344 **ἓνα** **κριθέντα** **ἄριστον**. Ήδη στην δευτέρα από τις δύο περιπτώσεις που αναφέραμε ο **εἷς** δεν είναι οιοσδήποτε ενός συνόλου χωρίς ποσοτική ή ποιοτική διαφορά. Ο ένας αυτός ξεχώρισε ως **ἄριστος**. Σε άλλες περιπτώσεις το **ἐν** σημαίνει την συνισταμένη, την ενότητα (unit). Στο **καθ' ἐν γίγνεσθαι** (Θουκ. 8,46) υποσημαίνεται συνένωση των πολλών σε ενότητα (πβ. Ξεν. Ελλ. 5,2.16). Στο Ευρ. Ορ. 1640 **εἷς ἐν** **συναγαγεῖν** και Θουκ. 6, 85 **ἰσχύς** **τοσαύτη ἐς ἐν** συγκροτηθεῖσα εννοείται η ίδια συνάθροιση. Η άθροιση των πολλών σε ενότητα ενδείκνυται κυρίως σε πολιτειακές κατασκευές, αν και ο Αριστοτέλης (Πολ. 1263^b7) συνιστά να αποφεύγομε το **λίαν ἐν ποιεῖν τὴν πόλιν** (τὸ ἐνοῦν). Παραξενεύει εδώ το **λίαν** ως επιρρηματικός προσδιορισμός ποσού. Δικαιολογείται όμως διότι η ενότητα μπορεί να είναι χαλαρή ή βαθειά.

Ένα παράδειγμα από τον Ηράκλειτο (fr. 10) μας δείχνει με σαφήνεια την συνάφεια **ένός** και **παντός** (ή **πάντων**): **ἐκ πάντων ἐν καὶ ἐξ ενός πάντα**. Στο αξίωμα αυτό διατυπώνεται η πιο εντυπωσιακή και φιλοσοφικώτερη αμφίδρομη πορεία (πραγματική διαυλοδρομία, θα έλεγα) μεταξύ των **πάντων** και του **ένός**.

Το ηροδότειο γνωμικό που εξετάζομε (**σκοπέειν τὰ ἑωυτοῦ**) θεωρεῖται **ἐν** από τα **καλά** που έχουν ευρεθεί, υπάρχουν ως πνευματικοί θησαυροί και απ' αυ-

τούς έχουμε υποχρέωση κατά τον Ηρόδοτο να διδασκόμεθα (δεῖ μανθάνειν). Ποια σημασία ταιριάζει στο συνεχόμενο κείμενο ἐν τοῖσι ἐν τὸδε ἐστί, ιδίως στην λέξη ἐν; Είναι το ἐν αυτό, δηλ. το σκοπεῖν τινὰ τὰ ἐωυτοῦ, ένα από τα καλὰ ἢ η συνισταμένη όλων; Ομολογῶ ότι ἀμφότερες οι ἐρμηνείες εἶναι δυνατές. Το ἐν φαίνεται ἀμφοτερόνυμον. Αποκλίνει ὅμως υπέρ της ἐρμηνείας του ἐνός ως συνισταμένης όλων των καλῶν, διότι ἀκριβῶς το γνωμικό που ἀκολουθεῖ ως ἐπεξηγηματικό, αὐτό το σκοπεῖν τὰ ἐωυτοῦ, εἶναι καθολικό και καλύπτει πλην ἄλλων ὅλο το νοηματικό πλάτος του γνῶθι σαυτὸν που ἐγίνε π.χ. ἐφαλτήριο για να φιλοσοφήσει ο Σωκράτης, αὐτό το ζωντανό σύμβολο της φιλοσοφικῆς σκοπεύσεως. Το ἴδιο γνῶθι σαυτὸν θα μπορούσε να ἀποδοθεῖ ως ἐνδοσκοπήσον (ἢ ἐνδοσκοπήσαι). Ο πατήρ της ιστορίας ἐχει στην θέση του γνῶθι σαυτὸν το σκόπει σαυτὸν.

Το γνῶθι σαυτὸν διετύπωσε ο Θαλῆς ο Μιλήσιος¹¹ που εἶναι ο ἀρχηγέτης του ἐπιστημονικοῦ στοχασμοῦ (στις ἀρχές του 6^{ου} αἰ. π.Χ.). Ο ἴδιος αὐτός ο Θαλῆς με την σκοπευτική του δεινότητα μεριμνᾷ ἐπίμονα για κάποιον ἐν (που δεν λείπει ἐκτοτε ἀπὸ καμμία φιλοσοφική ἢ ἐπιστημονική ἀναζήτηση. Εἶναι σε κάθε uni-versitas, δηλ. σε κάθε μεθοδική συνάθροιση των πολλῶν ad unum, σε κάθε university, ὅπως τώρα σηματοδοτεῖται). Η ζήτηση εἶναι προς ἐν τι, κάποιον ἕνα. Στον Διογένη τὸν Λαέρτιο (1,35) ο Θαλῆς δίδει ἕνα ἀφορισμό και κάνει δύο υποδείξεις ἀξιοπρόσεκτες

οὐ τι τὰ πολλὰ ἔπη φρονίμην ἀπεφάνηατο δόξαν
ἐν τι μάτευε σοφὸν
ἐν τι κεδνὸν αἰροῦ.

Σε ἐλευθέρη ἀπόδοση:

η πολυλογία δεν μαρτυρεῖ φρόνηση·
να ἀναζητεῖς κάτι που εἶναι ἕνα και ἔχει σαφήνεια
να ἐπιλέγεις ἕνα, αὐτό που θα σου δώσει περὶωπή.

Αμφοτερόνυμο και ἐδῶ το ἐν; Μάλλον και ἐδῶ σημαίνεται η συνισταμένη. Ἐχω την ἐντύπωση ὅτι η φρονίμη δόξα, το σοφὸν και το κεδνὸν του Θαλή ἀντιστοιχοῦν στο ὑγιές και το καλὸν του ἡροδοτείου χωρίου που ἐξετάσαμε. Και θα καταλήξουμε στο ὅτι, δια να μὴ εἶναι πολλὰ τα ἐωυτοῦ ἐκάστου, ὁπότε θα εἴχαμε

11. Διογ. Λαερτίου (Θαλῆς) 1, 40. Κατὰ τον Διογένη πάλιν ο Ἀντισθένης ἀποδίδει το ρητὸ στην Φημονόη και ἀκόμη ὅτι το ἰδιοποιήθηκε ο Χίλων. Ο Διογένης ο Λαέρτιος παρὰ το ὅτι γνωρίζει τον Ηρόδοτο δεν ἀναφέρει ὅτι ο ιστορικός μνημονεύει τον Θαλή ως ἀστρονόμο (1, 74), ως μηχανικό (1,75) και ως πολιτικό (1,170). Του Θαλή τὰ ἐωυτοῦ, ὅπως φαίνεται και ἀπὸ τις αὐτές μνείες του Θαλή στον Ηρόδοτο, εἶναι πολυμερῆ. Ο ἴδιος ὅμως, ως φαίνεται, ἀναζητῶν το ἐν, ως κάθε φιλόσοφος ἐκτοτε, ἐφθασε σε μία ἀρχή, το ὄδωρ.

πολλότητα, πολυμέρεια και πολυπραγμοσύνη, καθένας (κατά την υπόδειξη μάλιστα του Θαλή) πρέπει να αναζητεί το *ἐν* που θα επιστεγάζει και θα συνενώνει όλα τα *ἐαυτοῦ* σε μία ενότητα. Αυτό το *ἐν* θα είναι, ακριβώς η συνισταμένη όλων των *ἐαυτοῦ*, το *στίγμα* του.

Αυτό το *ἐν* θα το βρει ο καθένας με την αναζήτηση, με το να ακολουθεί το παράγγελμα *σκόπει σαυτόν* (όχι σε αόριστο χρόνο, όπως *γνώθι σαυτόν*, που σημαίνει «μια και έξω» ή αυτό το γεγονός της μαθήσεως γυμνό, αλλά σε ενεστώτα που φανερώνει διάρκεια, αδιάλειπτη τάση): *σκοπός ἴσθι*, να είσαι θεωρός των πάντων, αλλά κυρίως του εαυτού σου. Κάνε σκοπό της ζωής σου τον εαυτό σου και κάτι περαν αυτού να επιλέξεις και να σπουδάσεις.